ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
F. G. JACOBS
της 2ας Φεβρουαρίου 1995 *

1. Η παρούσα υπόθεση είναι μία από τις τρεις συναφείς υποθέσεις στις οποίες η Επιτροπή κίνησε δίκη κατά της Ιταλίας βάσει του άρθρου 93, παράγραφος 2, της Συνθήκης [1]. Στην παρούσα υπόθεση η Επιτροπή ζητεί να αναγνωρισθεί ότι η Ιταλία, παραλείποντας να εκτελέσει εντός της ταχθείσας προθεσμίας την απόφαση 89/43/ΕΟΚ της Επιτροπής, της 26ης Ιουλίου 1988, σχετικά με ενισχύσεις που χορήγησε η Ιταλική Κυβέρνηση στην ENI-Lanerossi [2], παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από τη Συνθήκη. Στην παρούσα δίκη ανέκυψε το ίδιο ζήτημα με αυτό που ανέκυψε στην υπόθεση C-348/93, συγκεκριμένα το ζήτημα αν, σε περίπτωση που έχει χορηγηθεί παρανόμως κρατική ενίσχυση εμμέσως, μέσω δημοσίας επιχειρήσεως, η ενίσχυση πρέπει να επιστραφεί στην επιχείρηση αυτήν ή στο Δημόσιο. Ως εκ τούτου, όπου χρειάζεται, θα αναφέρομαι στις προτάσεις μου επί της υποθέσεως C-348/93.

2. Η ENI (Ente Nazionale Idrocarburi), δημόσια επιχείρηση holding, εξαγόρασε το 1962 τον όμιλο Lanerossi, προκειμένου να επιλύσει τα χρηματοοικονομικά προβλήματα ορισμένων εταιριών κλωστοϋφαντουργίας και ενδυμάτων που ανήκαν στον όμιλο αυτόν. Παρά τις προσπάθειες αναδιαρθρώσεως, τέσσερις θυγατρικές της Lanerossi στον τομέα των ανδρικών εξωτερικών ενδυμάτων, συγκεκριμένα οι εταιρίες Lanerossi Confezioni, Intese, Confezioni di Filottrano και Confezioni Monti (στο εξής: τέσσερις θυγατρικές), εξακολούθησαν να παρουσιάζουν σημαντικές ζημίες εκμεταλλεύσεως, οι οποίες, επί ορισμένα χρόνια, καλύπτονταν από το Δημόσιο.

3. Η Επιτροπή, με έγγραφο της 20ής Μαΐου 1983 το οποίο απηύθυνε στην Ιταλική Κυβέρνηση (στο εξής: κυβέρνηση), δήλωσε ότι μέχρι το 1982 δεν είχε προβάλει αντιρρήσεις για τη χορήγηση ενισχύσεως, λόγω της κοινωνικής και περιφερειακής σπουδαιότητας των τεσσάρων θυγατρικών. Εντούτοις, αμφέβαλλε κατά πόσον θα μπορούσε στο μέλλον να εξακολουθήσει να καταβάλλεται οικονομική ενίσχυση από κρατικούς πόρους χωρίς να θίγεται η ομαλή λειτουργία της κοινής αγοράς. Η Επιτροπή κάλεσε την κυβέρνηση να της γνωστοποιήσει οποιοδήποτε σχέδιο για τη μελλοντική χορήγηση ενισχύσεως, σύμφωνα με το άρθρο 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης.

4. Μολονότι η κυβέρνηση απάντησε ότι δεν είχε την πρόθεση να χορηγήσει περαιτέρω ενίσχυση στις τέσσερις θυγατρικές, συνέχισε να καλύπτει τις ζημίες εκμεταλλεύσεώς τους με κρατικούς πόρους και μετά το τέλος του 1982. Η Επιτροπή θεώρησε ότι τούτο αποτελούσε κρατική ενίσχυση και ότι η κυβέρνηση παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από το άρθρο 93, παράγραφος 3, δεδομένου ότι χορήγησε ενίσχυση χωρίς

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η αγγλική.

1 — Βλ. επίσης την απόφαση της 4ης Απριλίου 1995, υπόθεση C-348/93, γνωστή ως Alfa Romeo (Συλλογή 1995, σ. I-673), και την υπόθεση C-349/93, γνωστή ως Alumina/Comsal (δεν έχει ακόμη δημοσιευθεί στη Συλλογή).

2 — ΕΕ 1989, L 16, σ. 52.

προηγούμενη γνωστοποίηση. Ως εκ τούτου, κίνησε τη διαδικασία του άρθρου 93, παράγραφος 2, με έγγραφο της 19ης Δεκεμβρίου 1984.

5. Βάσει των στοιχείων που της υπέβαλε η κυβέρνηση κατά τη διαδικασία αυτή, η Επιτροπή διαπίστωσε ότι, μεταξύ του 1983 και του 1987, η ΕΝΙ είχε λάβει κρατική ενίσχυση υπό τη μορφή εισφοράς κεφαλαίου, για την κάλυψη των ζημιών εκμεταλλεύσεως των τεσσάρων θυγατρικών. Το συνολικό ποσό της ενισχύσεως ανερχόταν σε 260,4 δισεκατομμύρια ιταλικές λίρες (LIT). Συγκεκριμένα η ΕΝΙ έλαβε ενίσχυση 78 δισεκατομμυρίων LIT το 1983, 56,8 δισεκατομμυρίων LIT το 1984, 42,2 δισεκατομμυρίων LIT το 1985, 45,9 δισεκατομμυρίων LIT το 1986 και 37,5 δισεκατομμυρίων LIT το 1987 [3]. Η Επιτροπή έκρινε ότι η ενίσχυση ήταν ασυμβίβαστη με την κοινή αγορά.

6. Στις 26 Ιουλίου 1988, η Επιτροπή εξέδωσε την επίδικη απόφαση, τα άρθρα 1, 2 και 3 της οποίας ορίζουν τα εξής:

«Άρθρο 1

Οι ενισχύσεις που χορηγήθηκαν μεταξύ του 1983 και του 1987 στην ENI-Lanerossi υπό μορφή εισφοράς κεφαλαίου υπέρ των θυγατρικών του ομίλου αυτού που κατασκεύαζαν ανδρικά εξωτερικά ενδύματα και η οποία ανερχόταν σε 260,4 δισεκατομμύρια λίρες Ιταλίας είναι παράνομες επειδή χορηγήθηκαν κατά παράβαση των διατάξεων του άρθρου 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ. Επιπλέον, είναι ασυμβίβαστες προς την κοινή αγορά κατά την έννοια του άρθρου 92 της Συνθήκης.

Άρθρο 2

Οι ενισχύσεις αυτές πρέπει να επιστραφούν.

Άρθρο 3

Η Ιταλική Κυβέρνηση οφείλει να πληροφορήσει την Επιτροπή εντός δύο μηνών από της ημερομηνίας της κοινοποίησης της παρούσας απόφασης σχετικά με τα μέτρα που έλαβε για να συμμορφωθεί προς αυτή.»

7. Η απόφαση κοινοποιήθηκε στην κυβέρνηση με έγγραφο της 10ης Αυγούστου 1988. Η κυβέρνηση δεν έλαβε τα αναγκαία μέτρα για την ανάκτηση της ενισχύσεως. Η κυβέρνηση άσκησε προσφυγή ακυρώσεως κατά της αποφάσεως, η οποία απορρίφθηκε από

3 — Βλ. την απόφαση 89/43/ΕΟΚ της Επιτροπής, παρατεθείσα στην υποσημείωση 2, σ. 54 και 55.

το Δικαστήριο με την απόφαση της 21ης Μαρτίου 1991 στην υπόθεση C-303/88, Επιτροπή κατά Ιταλίας [4] (στο εξής: Lanerossi I). Μεταξύ των ισχυρισμών της κυβερνήσεως τους οποίους απέρριψε το Δικαστήριο με την απόφαση Lanerossi I, περιλαμβάνονταν οι ισχυρισμοί ότι η Επιτροπή απέδωσε παράνομα αποτελέσματα στην παράλειψη της Ιταλίας να γνωστοποιήσει την ενίσχυση, ότι η εντολή να επιστραφεί η ενίσχυση ήταν ανεπαρκώς αιτιολογημένη και ότι ήταν αδύνατη η ανάκτηση της ενισχύσεως. Απαντώντας στον ισχυρισμό της κυβερνήσεως ότι δεν ήταν σαφές από ποιον έπρεπε να αναζητηθεί η ενίσχυση, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η ενίσχυση έπρεπε να αναζητηθεί από τις πράγματι ωφεληθείσες επιχειρήσεις, δηλαδή από τις τέσσερις θυγατρικές [5]. Στην υπόθεση Lanerossi I, εντούτοις, το Δικαστήριο εξέτασε μόνον το ζήτημα ποιο νομικό πρόσωπο όφειλε να επιστρέψει την ενίσχυση. Το Δικαστήριο δεν εξέτασε το ζήτημα σε ποιο νομικό πρόσωπο πρέπει να επιστραφεί η ενίσχυση για τη συμμόρφωση προς την απόφαση [6].

8. Κατόπιν της αποφάσεως του Δικαστηρίου, η Επιτροπή κάλεσε επανειλημμένως την κυβέρνηση να λάβει τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να συμμορφωθεί με την απόφαση της Επιτροπής. Στις 24 Μαΐου 1991, οι ιταλικές αρχές πληροφόρησαν την Επιτροπή ότι η αναζήτηση της ενισχύσεως απέβαινε δυσχερής. Συγκεκριμένα, παρά το ότι ο αρμόδιος για τις κρατικές μετοχές υπουργός ζήτησε από την ΕΝΙ να λάβει όλα τα αναγκαία μέτρα για την ανάκτηση της ενισχύσεως εντόκως από τις τέσσερις θυγατρικές, η ΕΝΙ δήλωσε ότι η ανάκτηση της ενισχύσεως ήταν νομικώς και πρακτικώς αδύνατη, δεδομένου ότι οι τέσσερις θυγατρικές είχαν διαλυθεί και πωληθεί στον ιδιωτικό τομέα.

9. Με έγγραφο της 26ης Σεπτεμβρίου 1991, η Επιτροπή δήλωσε ότι οι δυσχέρειες τις οποίες ανέφερε η Ιταλική Κυβέρνηση δεν την απήλλασσαν από την υποχρέωση να αναζητήσει την ενίσχυση και κάλεσε την κυβέρνηση να της γνωστοποιήσει εντός δεκαπέντε ημερών τα μέτρα τα οποία έλαβε για την ανάκτηση. Επειδή οι ιταλικές αρχές δεν έλαβαν τέτοια μέτρα, η Επιτροπή τόνισε και πάλι, με επιστολή της 10ης Μαρτίου 1992, την επείγουσα ανάγκη συμμορφώσεως προς την απόφαση.

10. Με έγγραφο της 25ης Μαρτίου 1992, οι ιταλικές αρχές πληροφόρησαν την Επιτροπή ότι προτίθενται να ανακτήσουν την ενίσχυση με την επιστροφή του ποσού των 260,4 δισεκατομμυρίων LIT εντόκως από τη Lanerossi (μετονομασθείσα σε SNAM SpA) στην ΕΝΙ. Οι ιταλικές αρχές εξέφρασαν την άποψη ότι αυτός ο τρόπος ανακτήσεως αρκούσε για τη συμμόρφωση με την απόφαση. Από μια ανακοίνωση του ιταλικού υπουργείου που είναι αρμόδιο για τις κρατικές συμμετοχές προς το Υπουργείο Εξωτερικών, επισυναφθείσα στο έγγραφο της 25ης Μαρτίου 1992 και φέρουσα την ίδια ημερομηνία, προκύπτει ότι η ανάκτηση της ενισχύσεως θα γινόταν με την εγγραφή ως παθητικού στα βιβλία της SNAM SpA ποσού ίσου προς το ποσό της ενισχύσεως πλέον τόκων.

11. Στις 26 Ιουνίου 1992 ο αρμόδιος για τον ανταγωνισμό επίτροπος απηύθυνε έγγραφο προς την κυβέρνηση σχετικά και με τις τρεις υποθέσεις που αναφέρονται στο σημείο 1. Σχετικά με την παρούσα υπόθεση, ο επίτροπος δήλωσε ότι, για τη συμμόρφωση

4 — Συλλογή 1991, σ. I-1433.

5 — Σκέψη 57 της αποφάσεως.

6 — Βλ. επίσης τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Van Gerven στην υπόθεση Lanerossi I, παρατεθείσα στην υποσημείωση 4, σ. 1468.

προς την απόφαση, δεν αρκούσε η επιστροφή της ενισχύσεως από τη Lanerossi στην ENI. Η ενίσχυση έπρεπε να επιστραφεί στο Ιταλικό Δημόσιο. Ο επίτροπος προσέθεσε ότι οι ιταλικές αρχές δεν είχαν προβάλει εύλογες αιτιολογίες περί του ότι η ανάκτηση από την ENI αρκούσε για τη συμμόρφωση με την απόφαση. Ο επίτροπος δήλωσε επίσης ότι, εφόσον η Ιταλία παρέλειψε να λάβει τα αναγκαία μέτρα για τη συμμόρφωση με την απόφαση, θα πρότεινε στην Επιτροπή πριν από το τέλος Ιουλίου 1992 να κινήσει διαδικασία εκτελέσεως.

12. Με έγγραφο της 14ης Οκτωβρίου 1992, οι ιταλικές αρχές ζήτησαν πρόσθετη περίοδο χάριτος, δηλώνοντας ότι η κατάργηση της ενισχύσεως έπρεπε να ενταχθεί εντός του πλαισίου του προγράμματος για την ιδιωτικοποίηση των δημοσίων επιχειρήσεων, το οποίο σκόπευε να εφαρμόσει η κυβέρνηση. Με έγγραφο της 10ης Μαρτίου 1993, η Επιτροπή κάλεσε μία ακόμη φορά την κυβέρνηση να λάβει τα αναγκαία μέτρα για να συμμορφωθεί προς την απόφαση. Τόνισε την επείγουσα ανάγκη να αρθούν οι στρεβλώσεις του ανταγωνισμού που προέκυψαν από την παράλειψη εφαρμογής της αποφάσεως και όρισε ως τελική ημερομηνία για την εφαρμογή της την 31η Μαρτίου 1993. Επειδή οι ιταλικές αρχές δεν έλαβαν τα απαιτούμενα μέτρα, η Επιτροπή κίνησε την παρούσα δίκη.

13. Με το δικόγραφο της προσφυγής της, η Επιτροπή ισχυρίζεται ότι, για τη συμμόρφωση με την απόφαση δεν αρκεί η επιστροφή της ενισχύσεως από τη Lanerossi στην ENI. Η ENI πρέπει να επιστρέψει στο Ιταλικό Δημόσιο το τμήμα της ενισχύσεως το οποίο χρηματοδοτήθηκε από κρατικούς πόρους που προορίζονταν ειδικώς για τον τομέα κλωστοϋφαντουργίας του ομίλου Lanerossi. Συγκεκριμένα, η SNAM SpA, ως διάδοχος της Lanerossi, πρέπει να καταβάλει στην ENI το ποσό των 260,4 δισεκατομμυρίων LIT. Η ENI πρέπει να καταβάλει στο Ιταλικό Δημόσιο το ποσό των 173,7 δισεκατομμυρίων LIT, το οποίο αντιστοιχεί στα κονδύλια τα οποία έλαβε η ENI από το Δημόσιο και τα οποία προορίζονταν για τον όμιλο Lanerossi. Η ENI μπορεί να κρατήσει το ποσό των 86,7 δισεκατομμυρίων LIT, το οποίο αντιστοιχεί στο τμήμα της ενισχύσεως που χρηματοδοτήθηκε από δικούς της πόρους.

14. Η κυβέρνηση αμφισβητεί το παραδεκτό της προσφυγής για δύο λόγους. Ισχυρίζεται ότι η προβαλλόμενη υποχρέωση της ENI να επιστρέψει τμήμα της ενισχύσεως στο Ιταλικό Δημόσιο δεν προβλέπεται από την απόφαση. Η Επιτροπή επικαλέστηκε την υποχρέωση αυτήν για πρώτη φορά με το έγγραφο της 26ης Ιανουαρίου 1992. Συνεπώς, κατά την κυβέρνηση, η προσφυγή είναι απαράδεκτη εφόσον η Επιτροπή ζητεί να αναγνωρισθεί ότι η Ιταλία παρέβη υποχρέωση η οποία δεν προβλέπεται από την απόφαση. Η κυβέρνηση ισχυρίζεται επίσης ότι η προσφυγή δεν πληροί τους όρους του άρθρου 38, παράγραφος 1, στοιχείο γ', του Κανονισμού Διαδικασίας, κατά το οποίο, το δικόγραφο της προσφυγής πρέπει να περιέχει το αντικείμενο της διαφοράς και συνοπτική έκθεση των ισχυρισμών των οποίων γίνεται επίκληση.

15. Η κυβέρνηση προέβαλε παρόμοια ένσταση απαραδέκτου στην υπόθεση C-348/93. Εν προκειμένω, αρκεί η επισήμανση ότι, για τους λόγους που αναφέρω στις προτάσεις μου επί της υποθέσεως αυτής, πρέπει να απορριφθούν οι ενστάσεις απαραδέκτου που προεβλήθησαν στην παρούσα υπόθεση: βλ. τα σημεία 12 έως

16 των προτάσεών μου επί της υποθέσεως C-348/93. Θα εξετάσω τώρα την ουσία της υποθέσεως.

16. Θα ήθελα κατ' αρχάς να επισημάνω ότι, και αν ακόμη γινόταν δεκτό ότι η ΕΝΙ δεν έχει υποχρέωση να επιστρέψει το ποσό των 173,7 δισεκατομμυρίων LIT στο Ιταλικό Δημόσιο, και πάλι η Ιταλία έχει παραβεί τις υποχρεώσεις που υπέχει από τη Συνθήκη. Κατά το άρθρο 3 της αποφάσεως, η Ιταλία είχε υποχρέωση να πληροφορήσει την Επιτροπή σχετικά με τα μέτρα που έλαβε για την ανάκτηση της ενισχύσεως, εντός δύο μηνών από της κοινοποιήσεως, η οποία έγινε στις 10 Αυγούστου 1988. Όπως δέχεται η κυβέρνηση, η SNAM SpA επέστρεψε την ενίσχυση στην ΕΝΙ μετά τη λήξη της προβλεπομένης προθεσμίας. Συνεπώς, η Ιταλία παρέλειψε να λάβει τα αναγκαία μέτρα για την εμπρόθεσμη εφαρμογή της αποφάσεως. Η κυβέρνηση αναφέρει ότι η ενίσχυση επιστράφηκε μεν μετά τη λήξη της ταχθείσας προθεσμίας, πλην όμως καταβλήθηκαν τόκοι. Είναι, εντούτοις, σαφές ότι η καταβολή τόκου δεν απαλάσσει το κράτος μέλος από την υποχρέωση να ανακτήσει την ενίσχυση εντός της προθεσμίας που έταξε η Επιτροπή με την απόφασή της. Σε διαφορετική περίπτωση, το κράτος μέλος θα είναι ελεύθερο να καθυστερεί την εφαρμογή της αποφάσεως που διατάσσει την ανάκτηση παράνομης κρατικής ενισχύσεως και να διατηρεί τις στρεβλώσεις του ανταγωνισμού που αποτελούν συνέπεια της χορηγήσεως της ενισχύσεως. Τούτο θα καθιστούσε ατελέσφορες τις διατάξεις της Συνθήκης περί των κρατικών ενισχύσεων.

17. Επομένως, εν πάση περιπτώσει, η Ιταλία παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από τη Συνθήκη, εφόσον παρέλειψε να εφαρμόσει την απόφαση εμπροθέσμως.

18. Θα εξετάσω τώρα το κεντρικό ζήτημα της υποθέσεως, συγκεκριμένα το ζήτημα αν αρκεί να επιστραφεί η ενίσχυση από τη Lanerossi στην ΕΝΙ ή αν, όπως ισχυρίζεται η Επιτροπή, μέρος αυτής πρέπει να επιστραφεί από την ΕΝΙ στο Ιταλικό Δημόσιο.

19. Όπως επισήμανα με τις προτάσεις μου επί της υποθέσεως C-348/93, κατά τη δίκη για την εκτέλεση αποφάσεως βάσει του άρθρου 93, παράγραφος 2, η Επιτροπή μπορεί μόνον να ισχυριστεί ότι το καθού κράτος μέλος δεν συμμορφώθηκε με την απόφαση, της οποίας η προβαλλόμενη παράβαση αποτελεί το αντικείμενο της δίκης. Συνεπώς, το ζήτημα ποιο νομικό πρόσωπο οφείλει να αναζητήσει την παρανόμως καταβληθείσα ενίσχυση πρέπει να επιλύεται με βάση την απόφαση, λαμβανομένων υπόψη των σκοπών της υποχρεώσεως ανακτήσεως. Συνεπώς, πρέπει να προσδιοριστεί αν, κατά την απόφαση, η ενίσχυση πρέπει να επιστραφεί στο Ιταλικό Δημόσιο.

20. Η απόφαση δεν διευκρινίζει σε ποιον πρέπει να επιστραφεί η ενίσχυση. Το άρθρο 2 ορίζει απλώς ότι «οι ενισχύσεις αυτές πρέπει να επιστραφούν». Το κείμενο της αποφάσεως στην ιταλική γλώσσα, το οποίο είναι το μόνο αυθεντικό, δεν παρέχει περισσότερες διευκρινίσεις [7]. Εντούτοις, από την απόφαση προκύπτει σαφώς ότι τα αναγκαία για τη χρηματοδότηση της ενισχύσεως

7 — Στην ιταλική γλώσσα, το άρθρο 2 ορίζει τα εξής: «Tali aiuti debbono essere oggetto di recupero.»

κονδύλια παρεσχέθησαν από το Δημόσιο και όχι από την ίδια την ΕΝΙ. Το άρθρο 1 αναφέρεται στις «ενισχύσεις που χορηγήθηκαν μεταξύ του 1983 και του 1987 στη ΕΝΙ-Lanerossi (...) υπέρ των θυγατρικών του ομίλου που κατασκευάζουν ανδρικά εξωτερικά ενδύματα». Το άρθρο 1, δηλαδή, αναφέρει την ΕΝΙ ως αποδέκτη μάλλον παρά ως χορηγό της ενισχύσεως. Τούτο επιβεβαιώνεται από το προοίμιο της αποφάσεως, το οποίο ορίζει τα εξής [8]:

«Οι παρεμβάσεις του Ιταλικού Κράτους υπέρ της ΕΝΙ-Lanerossi αποσκοπούσαν να καλύψουν τις ζημίες λειτουργίας που παρουσίασαν οι θυγατρικές της που παρήγαν ανδρικά ενδύματα μεταξύ 1983 και 1987 και ανέρχονταν σε 260,4 δισεκατομμύρια λίρες Ιταλίας και είχαν τη μορφή χορήγησης μη επιστρεπτέων κεφαλαίων που ρητά και ειδικά προορίζονταν προς τον σκοπό αυτό.»

Επομένως, η απόφαση έχει σαφώς την έννοια ότι η ΕΝΙ χορήγησε οικονομική ενίσχυση στις τέσσερις θυγατρικές από τα κονδύλια που της παρέσχε το Ιταλικό Δημόσιο και ότι ενήργησε ως ενδιάμεσος.

21. Η κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι, για τη συμμόρφωση με την απόφαση, αρκεί η επιστροφή της ενισχύσεως στην ΕΝΙ. Δεν είναι αναγκαίο να επιστραφεί η ενίσχυση στο Ιταλικό Δημόσιο. Προς στήριξη της απόψεώς της, η κυβέρνηση αναφέρει επιχειρήματα παρόμοια με τα προβληθέντα στην υπόθεση C-348/93.

22. Συγκεκριμένα, η κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι σκοπός της υποχρεώσεως αναζητήσεως παρανόμως χορηγηθείσας ενισχύσεως είναι να στερηθεί ο δικαιούχος το παρανόμως κτηθέν όφελος και να παύσουν οι στρεβλώσεις του ανταγωνισμού που αποτελούν συνέπεια της καταβολής της παράνομης ενισχύσεως. Για την εκπλήρωση του σκοπού αυτού, αρκεί η επιστροφή της ενισχύσεως στην ΕΝΙ.

23. Η κυβέρνηση ισχυρίζεται επίσης ότι η υποχρέωση ανακτήσεως αφορά μόνον την παρανόμως καταβληθείσα ενίσχυση. Το Ιταλικό Δημόσιο έχει υποχρέωση να αναζητήσει την ενίσχυση από την ΕΝΙ μόνο αν η μεταβίβαση κονδυλίων από το Ιταλικό Δημόσιο στην ΕΝΙ έχει χαρακτηρισθεί ως ενίσχυση με την απόφαση. Εντούτοις, η απόφαση δεν ορίζει ότι αυτή η μεταβίβαση κονδυλίων αποτελεί ενίσχυση. Προς στήριξη της απόψεώς της, η κυβέρνηση παραπέμπει στην απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Lanerossi I, με την οποία το Δικαστήριο έκρινε ότι, προκειμένου να αποδειχθεί η ύπαρξη κρατικής ενισχύσεως, δεν απαιτείται να αποδειχθεί ότι τα κεφάλαια που έλαβε η ΕΝΙ από το Ιταλικό Δημόσιο προορίζονταν ειδικώς και ρητώς για την αντιστάθμιση των ζημιών των τεσσάρων θυγατρικών. Αρκεί ότι το γεγονός ότι η ΕΝΙ έλαβε τα κεφάλαια της επέτρεψε να αποδεσμεύσει άλλους πόρους προκειμένου να αντισταθμίσει τις ζημίες των τεσσάρων θυγατρικών [9]. Η κυβέρνηση καταλήγει στο

8 — Απόφαση 89/43/ΕΟΚ, παρατεθείσα στην υποσημείωση 2, σ. 55.

9 — Σκέψη 14 της αποφάσεως.

συμπέρασμα ότι το ζήτημα ποιος οργανισμός παρέσχε τα κονδύλια για την καταβολή της ενισχύσεως δεν είναι λυσιτελές για την επίλυση του ζητήματος σε ποιον οργανισμό πρέπει να επιστραφεί η ενίσχυση.

24. Για τους λόγους που αναφέρω στις προτάσεις μου επί της υποθέσεως C-348/93, δεν είναι δυνατόν να δεχθώ τα επιχειρήματα αυτά.

25. Όπως αναφέρω στις προτάσεις μου επί της υποθέσεως αυτής, το ζήτημα σε ποιο νομικό πρόσωπο πρέπει να επιστραφεί η παρανόμως καταβληθείσα ενίσχυση πρέπει να επιλυθεί λαμβανομένων υπόψη των σκοπών της υποχρεώσεως ανακτήσεως. Ένας από τους σκοπούς της υποχρεώσεως αυτής είναι η επαναφορά των πραγμάτων στην κατάσταση που θα υπήρχε αν το κράτος μέλος είχε γνωστοποιήσει την ενίσχυση και δεν την είχε χορηγήσει πριν λάβει τη συναίνεση της Επιτροπής, όπως απαιτεί το άρθρο 93, παράγραφος 3. Το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι η υποχρέωση ανακτήσεως παρανόμως καταβληθείσας ενισχύσεως αποτελεί λογική συνέπεια της ελλείψεως νομιμότητας και, συνεπώς, δεν μπορεί να θεωρηθεί δυσανάλογη προς τις διατάξεις της Συνθήκης περί κρατικών ενισχύσεων [10]. Περαιτέρω, η ανάκτηση της ενισχύσεως πρέπει να πραγματοποιείται κατά τέτοιον τρόπο, ώστε να διασφαλίζεται ότι τα κονδύλια με τα οποία χρηματοδοτήθηκε η ενίσχυση δεν διοχετεύονται προς άλλες επιχειρήσεις, και να διεκολύνεται η εποπτική λειτουργία της Επιτροπής, η οποία αποτελεί τον πυρήνα του συστήματος προληπτικού ελέγχου των νέων κρατικών ενισχύσεων που προβλέπει το άρθρο 93. Προκειμένου να είναι αποτελεσματικό το σύστημα αυτό, είναι αναγκαίο να είναι διαφανείς οι σχέσεις μεταξύ του Δημοσίου και των δημοσίων επιχειρήσεων και να είναι σε θέση η Επιτροπή να εξακριβώσει αν έχει ανακτηθεί η παράνομη ενίσχυση.

26. Για την εκπλήρωση της υποχρεώσεως ανακτήσεως είναι αναγκαίο, ενδέχεται όμως να μην είναι επαρκές, να στερηθεί η επιχείρηση την παράνομη ενίσχυση που έλαβε. Οσάκις η ενίσχυση χορηγείται σε τελική ανάλυση από το Δημόσιο, είτε κατ' εντολήν του Δημοσίου, είτε δια της χρησιμοποιήσεως κρατικών πόρων, πρέπει να επιστραφεί στο Δημόσιο, ακόμη και αν χορηγήθηκε εμμέσως, π.χ. μέσω εταιρίας holding. Δεν αρκεί να επιστραφεί η ενίσχυση στην εταιρία holding η οποία ενήργησε ως ενδιάμεσος ή, όπως εν προκειμένω, να μεταβιβασθεί από τη μια εταιρία holding σε άλλη. Σε διαφορετική περίπτωση, η ανάκτηση της ενισχύσεως δεν θα αποτελούσε τίποτα περισσότερο από μια λογιστική πράξη, η οποία απαιτεί μόνον τις ορθές εγγραφές στα βιβλία των αντιστοίχων εταιριών holding. Στην περίπτωση αυτή, θα ήταν δύσκολο να εξασφαλισθεί τόσο η δέουσα επιστροφή της ενισχύσεως όσο και η μελλοντική χρησιμοποίηση των κονδυλίων σύμφωνα με τις απαιτήσεις των διατάξεων της Συνθήκης περί κρατικών ενισχύσεων.

27. Συνεπώς, κατά την άποψή μου, η παράνομη ενίσχυση που έχει χορηγηθεί από κρατικούς πόρους και έχει καταβληθεί εμμέσως, μέσω εταιρίας holding, πρέπει να επιστραφεί στο Δημόσιο. Τούτο ισχύει ακόμη και αν οι

10 — Απόφαση της 21ης Μαρτίου 1990, C-142/87, Βέλγιο κατά Επιτροπής, γνωστή ως Tubemeuse (Συλλογή 1990, σ. I-959, σκέψη 26).

κρατικοί πόροι δεν προορίζονταν ειδικώς για την επιχείρηση που έλαβε την ενίσχυση. Αρκεί ότι η δημόσια εταιρία χαρτοφυλακίου δεν θα ήταν σε θέση να χορηγήσει την ενίσχυση αν δεν είχε λάβει κονδύλια από το Δημόσιο. Στην παρούσα υπόθεση, όπως έχω ήδη αναφέρει, η απόφαση ορίζει σαφώς ότι η ενίσχυση καταβλήθηκε στις τέσσερις θυγατρικές από το Ιταλικό Δημόσιο, μέσω της ENI. Συνεπώς, για τη συμόρφωση προς την απόφαση, η ενίσχυση πρέπει να επιστραφεί στο Ιταλικό Δημόσιο.

28. Εντούτοις, η Επιτροπή ισχυρίζεται ότι τμήμα μόνο της ενισχύσεως (173,7 δισεκατομμύρια LIT) πρέπει να επιστραφεί στο Δημόσιο, διότι μόνο το τμήμα αυτό χρηματοδοτήθηκε από κρατικούς πόρους. Η ENI μπορεί να κρατήσει το εναπομένον τμήμα της ενισχύσεως (86,7 δισεκατομμύρια LIT), δεδομένου ότι αυτό χρηματοδοτήθηκε από πόρους της ENI.

29. Η απόφαση δεν διευκρινίζει ποιο τμήμα της ενισχύσεως χρηματοδοτήθηκε από το Δημόσιο και ποιο από τους πόρους της ENI. Ούτε διευκρινίζεται τούτο με το έγγραφο της Επιτροπής της 26ης Ιουνίου 1992, με το οποίο η Επιτροπή δήλωσε ότι, για τη συμμόρφωση προς την απόφαση, πρέπει να ανακτήσει την ενίσχυση το Ιταλικό Δημόσιο. Η Επιτροπή προέβη για πρώτη φορά σε διάκριση μεταξύ των κονδυλίων που χορηγήθηκαν από το Δημόσιο στην ENI, προοριζόμενα για τις τέσσερις θυγατρικές, και των κονδυλίων που χορηγήθηκαν από πόρους της ENI, με το δικόγραφο της προσφυγής.

30. Προς στήριξη του ισχυρισμού της ότι η ENI πρέπει να επιστρέψει στο Ιταλικό Δημόσιο το ποσό των 173,7 δισεκατομμυρίων LIT, η Επιτροπή επικαλείται ένα έγγραφο της 22ας Ιουλίου 1988 του ιταλικού Υπουργείου Εξωτερικών προς την Επιτροπή. Το έγγραφο αυτό στάλθηκε πριν από την έκδοση της αποφάσεως, με σκοπό να αποδειχθεί ότι η οικονομική ενίσχυση που χορήγησε η ENI στις τέσσερις θυγατρικές ήταν σύμφωνη με τη Συνθήκη. Αναφέρει δε ότι τα κονδύλια που χορήγησε το Δημόσιο στην ENI με προορισμό τον κλωστοϋφαντουργικό τομέα της ήταν τα εξής: 46 δισεκατομμύρια LIT το 1983, 76 δισεκατομμύρια LIT το 1985 και 51,7 δισεκατομμύρια LIT το 1986, δηλαδή, συνολικώς, 173,7 δισεκατομμύρια LIT. Μολονότι στο προοίμιο της αποφάσεως γίνεται εν παρόδω μνεία ενός εγγράφου της 22ας Ιουλίου 1998 [11], τούτο δεν έχει ως σκοπό τη διάκριση μεταξύ κονδυλίων που χορηγήθηκαν από το Δημόσιο στην ENI, προοριζόμενα για τον κλωστοϋφαντουργικό τομέα της, και κονδυλίων που χορηγήθηκαν από τους πόρους της ENI.

31. Η κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι, εφόσον το έγγραφο της 22ας Ιουλίου 1988 δεν ελήφθη υπόψη στην απόφαση, η Επιτροπή δεν μπορεί πλέον να το επικαλεστεί, προκειμένου να ισχυριστεί ότι η ENI υποχρεούται να καταβάλει στο Ιταλικό Δημόσιο το ποσό των 173,7 δισεκατομμυρίων LIT.

32. Δεν είναι δυνατόν να δεχθώ τον ισχυρισμό αυτόν. Είναι αληθές ότι, κατά τη δίκη για την εκτέλεση αποφάσεως βάσει του άρθρου 93, παράγραφος 2, το αντικείμενο της προσφυγής καθορίζεται από την επίδικη απόφαση και ότι η Επιτροπή δεν μπορεί να επιβάλει στο καθού κράτος άλλες υποχρέω-

11 — Απόφαση 89/43/ΕΟΚ, παρατεθείσα στην υποσημείωση 2, σ. 55.

σεις εκτός από αυτές που ήδη προβλέπει η απόφαση. Εν προκειμένω όμως, η Επιτροπή δεν επιδιώκει να χρησιμοποιήσει το έγγραφο για να επιβάλει νέες υποχρεώσεις στην Ιταλία. Ούτε θίγει το έγγραφο τα συμφέροντα της κυβερνήσεως. Αντιθέτως, βάσει του εγγράφου αυτού η Επιτροπή ισχυρίζεται ότι η ENI δεν χρειάζεται να επιστρέψει όλη την ενίσχυση στο Ιταλικό Δημόσιο αλλά αρκεί να επιστρέψει μόνον 173,7 δισεκατομμύρια LIT. Η κατάσταση θα ήταν διαφορετική αν το έγγραφο έθιγε τα συμφέροντα της κυβερνήσεως [12].

33. Μια τελευταία παρατήρηση: Με το δικόγραφο της προσφυγής, η Επιτροπή αναφέρει ότι η υποχρέωση της SNAM SpA να επιστρέψει εντόκως την παράνομη ενίσχυση δεν εξαλείφει τη ζημία την οποία η χορήγηση της ενισχύσεως προξένησε ήδη σε άλλες επιχειρήσεις που δρουν ανταγωνιστικώς στην ίδια αγορά. Η προσφεύγουσα παραπέμπει στη νομολογία του Δικαστηρίου σύμφωνα με την οποία με την αναγνώριση, στο πλαίσιο προσφυγής κατά το άρθρο 169, ότι ένα κράτος μέλος παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από τη Συνθήκη μπορεί να θεμελιωθεί η ευθύνη που ενδεχομένως φέρει το κράτος μέλος, συνεπεία της παραβάσεώς του, έναντι άλλων κρατών μελών, έναντι της Επιτροπής ή έναντι ιδιωτών [13]. Η Επιτροπή υποστηρίζει ότι ανάλογες αρχές ισχύουν και για τις προσφυγές που ασκούνται δυνάμει του άρθρου 93, παράγραφος 2, και ζητεί από το Δικαστήριο να αποφανθεί ρητώς ως προς το ζήτημα αυτό με την απόφασή του στην υπό κρίση υπόθεση. Η Επιτροπή έχει υποβάλει το αίτημα αυτό και στις υποθέσεις C-348/93 και C-349/93. Για τους λόγους που έχω αναφέρει με τις προτάσεις μου επί των υποθέσεων αυτών, δεν θεωρώ αναγκαίο να προβεί το Δικαστήριο στη διαπίστωση που ζητεί η Επιτροπή [14].

Πρόταση

34. Συνεπώς, φρονώ ότι το Δικαστήριο πρέπει:

1) να αναγνωρίσει ότι η Ιταλική Δημοκρατία, παραλείποντας να εκτελέσει εντός της ταχθείσας προθεσμίας την απόφαση 89/43/ΕΟΚ της Επιτροπής, σχετικά με ενισχύσεις που χορήγησε η Ιταλική Κυβέρνηση στην ENI-Lanerossi, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από τη Συνθήκη ΕΟΚ·

2) να καταδικάσει την Ιταλική Δημοκρατία στα δικαστικά έξοδα.

12 — Βλ. την απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 1994, υπόθεση C-47/91, Ιταλία κατά Επιτροπής (Συλλογή 1994, σ. I-4635, σκέψη 23).

13 — Βλ., π.χ., την απόφαση της 12ης Δεκεμβρίου 1990, υπόθεση C-263/88, Επιτροπή κατά Γαλλίας (Συλλογή 1994, σ. I-4611, σκέψη 9).

14 — Βλ. τις προτάσεις μου της 19ης Ιανουαρίου 1995 επί της υποθέσεως C-349/93, σημεία 25 και 26, και τις προτάσεις μου της 2ας Φεβρουαρίου 1995 επί της υποθέσεως C-348/93, σημεία 47 έως 49.